

PIOTR BRIKS¹
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-7929-2840](https://orcid.org/0000-0001-7929-2840)
WITOLD TYBOROWSKI²
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-7370-543X](https://orcid.org/0000-0001-7370-543X)

Rocznik Teologiczny
LXV – z. 2/2023
s. 137-150

Biografia profesora Edwarda Lipińskiego

Biography of Professor Edward Lipiński

Profesor Edward Lipiński to obecnie niekwestionowany nestor polskiej biblistyki i orientalistyki, jeden z najbardziej rozpoznawanych i poważanych badaczy dziejów i kultury starożytnego Bliskiego Wschodu. Efektem 70 lat jego imponującej pracy naukowej jest przeszło 40 monografii, 483 artykułów i 408 recenzji oraz ponad 1000 haseł w ważnych wydawnictwach encyklopedycznych i słownikowych, jak np. *Encyclopaedia Judaica*, *Dictionnaire encyclopedique de la Bible*, czy *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*. Wiele spośród jego monografii doczekało się tłumaczeń i wznowień. Jako przykład mogą posłużyć wielokrotnie wznawiane książki *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar*, *La royauté de Yahwé dans la poésie et le culte de l'ancien Israël* czy *Le Poème royal du Psaume LXXXIX, 1-5, 20-38*. Do tego dodać należy 12 publikacji zbiorowych redagowanych przez profesora i szereg wypromowanych prac dyplomowych różnego stopnia. Lista ta nie jest jeszcze zamknięta, bo mimo swoich 93 lat prof. Lipiński zachowuje doskonałą pamięć i przenikliwość umysłu i cały czas ukazują się jego nowe opracowania.

¹ Dr hab. Piotr Briks, Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego.

² Dr hab. Witold Tyborowski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Całe swoje życie prof. Edward Lipiński spędził na styku dwóch kultur, wręcz cywilizacji. Jego ojciec – Samuel Hersz (posługiwał się także imieniem Henryk) Lipiński pochodził z kupieckiej rodziny żydowskiej, od pokoleń mieszkającej w Łodzi i Aleksandrowie Łódzkim. Natomiast jego matka – Gabrielle Beghon wyrosła w katolickiej rodzinie w Belgii. Para poznała się w czasie studiów Samuela Hersza w Szkole Handlowej w Antwerpii. Po ukończeniu studiów Samuel z Gabrielle, już jako żoną, przyjechali do Polski, gdzie 18 czerwca 1930 r. urodził się ich syn – Edward. W wieku 6 lat chłopiec zaczął uczęszczać do żydowskiej szkoły podstawowej przy ul. Piramowicza w Łodzi, gdzie – jak sam mówi – rozpoczęła się jego przygoda z nauką. Na początku była to fascynacja oraz nauka języka hebrajskiego i francuskiego (w rodzinnym domu Edwarda mówiło się po polsku).

Spokojne życie szczęśliwej rodziny przerwała II wojna światowa. W 1940 roku Herszowie, za wyjątkiem Gabrielle i małego Edwarda, zostali zmuszeni do opuszczenia mieszkania w ich własnym domu przy ul. Gdańskiej 35 i przeprowadzki na Plac Kościelny w obrębie łódzkiego getta. To właśnie w tym okresie Edward rozpoczął naukę języka niemieckiego. Niedługo potem na podstawie belgijskich dokumentów udało się zorganizować wyjazd Gabrielle z małym Edwardem z Łodzi do jej rodzinnego Glons w Belgii. Tam Edward mógł kontynuować naukę szkolną. W wieku 13 lat, pod wpływem babci Julliette Zeegers, przyjął chrzest w miejscowym kościele parafialnym pw. św. Wiktora. Po ukończeniu szkoły podstawowej rodzina wysłała go do Niższego Seminarium Duchownego w Sint-Truiden (Saint-Trond), renomowanej szkoły średniej z internatem, słynącej z wysokiego poziomu nauczania. Edward uczył się tam łaciny, greckiego i flamandzkiego. Edukacja we francuskojęzycznej szkole pierwszego i drugiego stopnia spowodowała, że francuski stał się drugim językiem Edwarda, którym perfekcyjnie potrafi się porozumiewać i wyrażać. To w szkole średniej i w tym języku młody Edward poznał i zaczął z pasją zagłębiać się w Psalmy, które jako odrębną książeczkę podarowała mu jego babcia Julliette. Prof. Lipiński

do dziś wspomina, że urzeczony tymi tekstami często czytał je podczas samotnych spacerów w Glons.

Na dalsze koleje życia młodego Edwarda duży wpływ wywarli niektórzy z jego nauczycieli w szkole średniej. Jednym z nich był ks. profesor Albert Prignon, który doceniając talenty i zainteresowania młodzieńca, zaproponował, aby po zdanej maturze skierować swego wyjątkowo zdolnego ucznia na studia filozoficzne i teologiczne w Rzymie. Tam Edward trafił do Kolegium Polskiego, którego studenci uczęszczali na Pontificia Università Gregoriana. W okresie swoich siedmioletnich studiów filozofii i teologii zamieszkiwał w Kolegium Polskim z innymi ówczesnymi księżmi studentami, późniejszymi biskupami i kardynałami: Józefem Glempem, Tadeuszem Pieronkiem, Szczepanem Wesołym, Władysławem Rubinem, Januszem Bolonkiem, etc.

W czasie studiów rzymskich (w latach 1950-1957), obok studiów z filozofii i teologii, rozwijał swoje zdolności językowe, pogłębiając znajomość języków starożytnych: łaciny, greki i hebrajskiego oraz nauczył się biegle języka włoskiego. Po powrocie z Rzymu do Polski, w połowie 1957 roku, Edward Lipiński uczył religii w czterech liceach łódzkich. Jednak już po roku ordynariusz diecezji łódzkiej, którym był wtedy bp Michał Klepacz, skierował go na dalsze dwuletnie studia do belgijskiego Leuven oraz na kolejne cztery lata studiów w Rzymie na Pontificio Istituto Biblico.

Tym razem były to studia doktoranckie, które w 1962 r. Edward Lipiński wieńczy swoim pierwszym doktoratem w Leuven, pt. *Les psaumes de la royauté de Yahvé dans l'exégèse moderne*, pod kierownictwem prof. Jozefa Coppensa. W Lovanium młody uczoney kontynuuje również studia orientalistyczne, poszerzając swoje kompetencje filologiczne w zakresie języka hebrajskiego, aramejskiego, fenickiego, południowo-arabskiego oraz akadyjskiego. W tych dziedzinach kształcił się pod kierunkiem wybitnych badaczy tych języków takich jak prof. Robert de Langhe czy prof. Paul Naster.

Po uzyskaniu stopnia doktora, jeszcze w 1962 roku, następuje jego powrót do Rzymu na Pontificio Istituto Biblico, zwieńczony drugim doktoratem, pt. *La royauté de Yahwé dans la poésie et le culte de l'ancien Israël*, napisany pod kierunkiem prof. Williama Lamberta Morana. Ciekawostką z tego okresu jest fakt, że biskup Michał Klepacz podczas rozpoczynającego się wówczas Soboru Watykańskiego II okazjnie prosił młodego, lecz bardzo kompetentnego, doskonale znającego łacinę uczzonego o pomoc w korekcie swoich soborowych wystąpień.

W latach 1966 - 1968, po powrocie ze studiów w Rzymie, doktor Lipiński był profesorem i wykładowcą Starego Testamentu w Wyższym Seminarium Duchownym w belgijskim Liège. W 1967 roku przyjął propozycję zatrudnienia także na Katolickim Uniwersytecie w Leuven – prominentnej uczelni zachodnioeuropejskiej, która w tym czasie była miejscem krzyżowania się różnych tradycji naukowych i światopoglądowych. Propozycja pracy na belgijskim KUL (Katholieke Universiteit Leuven) była efektem renomy, jaką szybko zyskał podwójny doktor na uczelniach w Belgii i Rzymie. Koniec lat 60-tych XX wieku był to niespokojny czas sporów, podziałów i walki o kadry w łonie niektórych uniwersytetów zachodnioeuropejskich, szczególnie w krajach Beneluxu. Warto dodać, że jednocześnie z KUL o zatrudnienie u siebie doktora Lipińskiego ubiegał się powstający właśnie wskutek tych podziałów Université Catholique de Leuven (UCL), jednak starania te okazały się nieskuteczne. W okresie późniejszym profesor Lipiński jeszcze nie raz odrzucał propozycje przyjęcia etatu na innych zachodnioeuropejskich i amerykańskich uczelniach.

Koniec lat sześćdziesiątych był więc bardzo owocny w życiu naukowym Edwarda Lipińskiego; przyniósł także bardzo istotne w jego życiu zmiany. Doktor Lipiński korzysta z okazji trzymiesięcznego wyjazdu do Ziemi św., której religia, kultura i dzieje były jego największą pasją. W czasie tej podróży poznaje Marię Lorenzę, z którą zawiera ślub w 1969 roku.

W roku 1970 Edward Lipiński otrzymuje tytuł i stanowisko profesora na Katholieke Universiteit Leuven, gdzie pracuje aż do emerytury w roku 1995. W tym okresie kieruje Katedrą Języków Semickich, wykładając gramatykę porównawczą języków semickich, epigrafikę aramejską, fenicko-punicką i południowoarabską, historię religii oraz historię prawa starożytnego Bliskiego Wschodu. Oprócz tych dziedzin na Uniwersytecie w Lovanium, a także przez wiele lat (w okresie 1986-2020) w Instytucie Studiów Judaistycznych im. Martina Bubera w Brukseli, profesor Lipiński wykładał także historię i archeologię biblijną. Poza swoim stałym miejscem zatrudnienia prowadził wykłady z gramatyki i epigrafiki zachodniosemickiej na uniwersytetach w Catanii we Włoszech (1989), Irbid w Jordanii (1990-1994, 2003) i wielokrotnie w Tunisie w Tunezji (w latach 1998-2007), a także z dziejów i prawa na starożytnym Bliskim Wschodzie w Polsce (1996-2004).

Początkowe publikacje profesora Edwarda Lipińskiego poświęcone są literaturze biblijnej, przede wszystkim psalmom. Tej tematyce poświęcone zostały jego cztery pierwsze monografie, w tym: *La Royauté de Yahwé dans la poésie et le culte de l'ancien Israël* (Brussel 1965), opublikowana przez Flamandzką Akademię Nauk – która przyniosła profesorowi szeroki rozgłos i międzynarodowe uznanie, oraz *Le Poème royal du Psaume LXXXIX, 1-5.20-38* (Paris 1967). Tematyce psalmów profesor poświęcił ponadto kilkanaście artykułów, w których psalmy ukazuje jako wyjątkowe utwory literatury starożytnej, powstałe w bardzo specyficznym kontekście religijnym, kulturowym i historycznym. Swoje przebogate doświadczenia i wnioski płynące ze studiów nad psalmami zawarł profesor Lipiński w obszernej pracy *Psaumes. Formes et genres littéraires*, wydanej w Paryżu w 1979 roku jako tom 9. serii *Supplément au Dictionnaire de la Bible*. Wcześniejsze dwie monografie także poświęcone Biblii to: *La liturgie pénitentielle dans la Bible* (Paris 1969) oraz *Essais sur la Révélation et la Bible* (Paris 1970). Od roku 1971 obok artykułów o tematyce biblijnej coraz częściej pojawiają się także

publikacje poświęcone zagadnieniom filologii języków semickich oraz historii starożytnego Bliskiego Wschodu.

Z biegiem czasu, dzięki znakomitej znajomości starożytnych języków semickich, profesor Lipiński stał się niekwestionowanym autorytetem w badaniach nad tekstami należącymi do tradycji hebrajskiej, aramejskiej, ugaryckiej, moabickiej, nabatejskiej i innych kultur współtworzących wielką mozaikę ludów i języków Lewantu. O pewności, jakiej prof. Lipiński nabierał na tych polach, świadczą jego liczne artykuły i eksperckie recenzje, których pisał nawet po kilkanaście rocznie.

Mimo stałego pobytu i pracy poza granicami Polski, język polski pozostał jego językiem ojczystym, używanym na co dzień. Zawsze utrzymywał też bliskie kontakty z Polską, poprzez liczne i serdeczne naukowe i prywatne kontakty z polskimi uczonymi. Kontakty te, także dzięki nieocenionej pomocy swojej drugiej małżonki Małgorzaty oraz oddanego przyjaciela ks. doktora Krzysztofa Rajewicza (proboszcza parafii św. Marcina w Tourinnes-La-Grosse) utrzymuje, a nawet poszerza, do dzisiaj, wielokrotnie goszcząc w kraju swego dzieciństwa oraz przyjmując gości z Polski.

Jako wielki autorytet naukowy profesor Lipiński był często zapraszany do Polski czy to na konferencje naukowe, czy jako członek komisji doktorskich i habilitacyjnych. Pierwszy taki przyjazd łączył się z kolokwium habilitacyjnym w Poznaniu późniejszego nestora asyriologii polskiej doktora Stefana Zawadzkiego w 1987 r. W późniejszych latach w tym samym ośrodku (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza) profesor Lipiński uczestniczył jako recenzent także w przewodzie habilitacyjnym dr Izabeli Jaruzelskiej oraz w przewodach doktorskich mgr. Jarosława Maniaczyka i mgr. Witolda Tyborowskiego (oba pod kierownictwem prof. dr. hab. Stefana Zawadzkiego).

Od samego początku swojej pracy naukowej Edward Lipiński chętnie publikował i wciąż publikuje w polskich czasopismach biblijnych i orientalistycznych. Jego pierwszy cykl polskojęzycznych publikacji naukowych poczynawszy od roku 1958 ukazywał się w piśmie *Ruch Biblijny*

i Liturgiczny, wywierając wymierny wpływ na rozwój dziedzin naukowych, którymi profesor zajmował się w Polsce. Przykładem może tu być artykuł *Chronologia starowschodnia III i II tysiąclecia p.n.e. w świetle odkryć w Tell Mardich*, wydany w *Roczniku Orientalistycznym* (1984, s. 15-31), porządkujący mocno zagmatwane dociekania dotyczące tych zagadnień. Ten istotny przyczynek był czytany przez wiele roczników studentów I roku historii jako lektura obowiązkowa.

Wieloaspektowe badania nad Biblią i religią Izraela poprowadziły profesora Lipińskiego ku innym literaturom i religiom Lewantu i szerzej Orientu. Cykl ten otworzył artykuł poświęcony kultowi Baala *Banquet en l'honneur de Baal: CTA 3 (V AB), A,4-22*, wydany w 1970 roku. Zainteresowanie profesora Lipińskiego innymi religiami starożytnego Bliskiego Wschodu rozwijane było przez wiele lat, a ich efektem stały się publikacje poświęcone wielu bóstwom Lewantu, między innymi bogini Atirat i Anath, a wreszcie Reszefowi. Temu ostatniemu po wielu latach studiów poświęcił profesor Lipiński oddzielną, liczącą 297 stron monografię *Reshef. A Syro-Canaanite Deity*, wydaną w 2009 roku w prestiżowej serii *Orientalia Lovaniensia Analecta (OLA)* pod nr. 181. Wieloletnie studia nad wierzeniami świata zachodniosemickiego zawarł profesor w monumentalnej pracy (536 stron) *Dieux et déesses de l'univers phénicien et punique*, wydanej w Leuven we wspomnianej serii OLA (t. 64; *Studia Phoenicia XIV*) w 1995 roku. Jak pokazuje tematyka tej monografii, obszarem, który szczególnie zaabsorbował profesora Lipińskiego, była religia i kultura Fenicji, która zajęła drugie miejsce po Biblii wśród różnych pól badawczych uczonego. Jednak to właśnie Fenicjanom, a nie Biblii poświęcił profesor najwięcej ze swoich prawie 500 artykułów. Pracą, będącą poniekąd podsumowaniem wieloletnich studiów profesora Lipińskiego nad ludami zachodniosemickimi i zamieszkiwanymi przez nie krainami Lewantu, jest niezwykła monografia *On the Skirts of Canaan in the Iron Age. Historical and Topographical Researches* (OLA 153), Peeters, Leuven 2006, 484 ss., która jest czymś w rodzaju encyklopedii wiedzy o krainach Kanaanu napisanej przez jednego autora.

Zainteresowanie profesora Lipińskiego tematyką Biblii, Fenicjan i innych ludów zachodniosemickich w sposób nieuchronny poprowadziło go do zajęcia się problemem Filistynów i innych etnosów spośród tzw. Ludów Morza, czego zwieńczeniem była seria artykułów oraz monografia *Peuples de la Mer, Phéniciens, Puniqes. Études d'épigraphie et d'histoire méditerranéenne* (Studia Phoenicia XXI, OLA 237), Peeters, Leuven 2015, XV + 369 ss. Warto zauważyć, że w obu wyżej wspomnianych pracach profesor Lipiński wkroczył także w świat Punijczyków zachodnich zamieszkujących wybrzeża centralnej i zachodniej części Morza Śródziemnego.

Samo zagłębianie się w teksty religijne z Lewantu rozwinęło u profesora Lipińskiego inną pasję, z której jest on dobrze znany w światowej orientalistyce, a mianowicie zainteresowanie językami semickimi jako rodziną języków, ich historią, leksyką, strukturą i gramatyką. W jakiś sposób było to nieuchronne, bowiem wnikliwe studia nad tekstami religijnymi i innymi odnoszącymi się do ważnych aspektów kultury tych ludów wymagały wejścia w różnorakie niuansy językowe, bez których kompetentne uprawianie badań byłoby niemożliwe. W kilkudziesięciu artykułach profesor Lipiński ujawnił swoje szczególne uzdolnienia do precyzyjnego wyjaśniania i egzegezy starożytnych tekstów religijnych właśnie przez pryzmat języków, w jakich zostały one spisane. W efekcie profesor Lipiński stał się znawcą właściwie wszystkich języków tej rodziny. Wiedza i obserwacje profesora w materii filologicznej zostały utrwalone w niemalże niepoliczalnej liczbie gloss, uwag oraz krótszych i dłuższych komentarzy i haseł w różnych słownikach i encyklopediach, które na trwałe weszły do światowego dorobku filologii semickich, starożytnych i współczesnych.

Nabyte przy tej okazji zupełnie wyjątkowe kompetencje wykazał profesor Lipiński w trzech książkach poświęconych zagadnieniom gramatycznym i językoznawczym. Najobszerniejsza z nich to licząca ponad 750 stron *Semitic Languages: Outline of a Comparative Grammar* (OLA 80), wydana przez wydawnictwo Peeters w Leuven w 1997 roku. Pracę

tę uzupełnia nie mniej cenna i prawie równie obszerna monografia zawierająca analizę porównawczą języków semickich w perspektywie historycznej: *Semitic Linguistics in Historical Perspective* (OLA 230), Peeters, Leuven 2014, XVI + 725 ss. Trzecia z książek poświęconych zagadnieniom filologii porównawczej: *Języki semickie rodziny afroazjatyckiej. Zarys ogólny* została wydana przez Wydawnictwo Naukowe UAM, w Poznaniu w 2001 roku (112 ss.). Wartościowe studia naukowe w dziedzinie językoznawstwa obejmowały także toponimikę i onomastykę, czego efektem były liczne artykuły poświęcone tej tematyce oraz ostatnia monografia profesora poświęcona zagadnieniom biblijnym *Toponymes et gentilices bibliques face à l'histoire* (OLA 267), Peeters, Leuven 2018, XIV + 253 ss.

Rozwój zainteresowań językami semickimi wiązał się u profesora Lipińskiego z pasją odczytywania i egzegezy tekstów starożytnych, ale też wydawania prastarych inskrypcji semickich, która towarzyszyła mu przez całą jego działalność naukową. Oprócz znanych tekstów, takich jak stela Meszy, stela z Zincirli czy stela z Tell Dan, profesor Lipiński opublikował z komentarzami liczne zbiory tekstów fenickich, ugaryckich i aramejskich, z których najważniejsze znaleźć można w 4 tomach *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics* wydanych w latach 1975, 1994, 2010 i 2016. Należy podkreślić, że pierwszy tom zapoczątkował wspomnianą już, kontynuowaną do dziś prestiżową serię *Orientalia Lovaniensia Analecta* (OLA), wydawaną przez Leuven University Press. Wśród czterech tomów tej serii szczególne znaczenie posiada tom III (Ma`lānā, OLA 200), w którym profesor opublikował mocno zróżnicowane co do zawartości, zapisane alfabetycznie i pismem klinowym teksty przechowywane w Musée Art & Histoire w Brukseli, od dawna przygotowywane, lecz niewydane przez innych badaczy (Paul Garelli). Oprócz tego warto wspomnieć takie zbiory tekstów jak *North-West Semitic Inscriptions*, opublikowane w *Orientalia Lovaniensia Periodica* (OLP) 8 (1977), ss. 81-117; *Aramaic-Akkadian Archives from the Gozan - Harran Area*, w: *Biblical Archaeology Today*, Jerusalem 1985,

ss. 340-348, *The Greek-Aramaic Inscription from Ağaça Kale*, Ankara 1978, ss. 267-272) i wiele, wiele innych. Studia te stanowią nieoceniony wkład profesora Lipińskiego w światowe badania nad kulturą i językami starożytnego Orientu i ciągle pozostają aktualne.

Podczas studiów nad starożytnymi tekstami z Lewantu dotyczącymi kultury, religii i historii ludów tego regionu coraz bardziej uwidaczniała się u profesora Lipińskiego jego intuicja i pasja historyka. Poczynając od połowy lat 60-tych (*Nimrod et Aššur*, RB 73 (1966), ss. 77-93), profesor Lipiński publikuje kolejne artykuły z dziedziny historii Bliskiego Wschodu w starożytności. Dotyczą one zarówno Palestyny (np. *Le Ben-Hadad II de la Bible et l'histoire*, w: *Proceedings of the Fifth World Congress of Jewish Studies*, Vol. I, World Union of Jewish Studies, Jerusalem 1972, ss. 157-173.), Syrii (np. *An Israelite King of Hamat? Attar-hapēš, the Forefather of Bar-Hadad II*, w: *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli* 31 (1971), ss. 101-104), Mezopotamii (np. *The Assyrian Campaign to Mansuate, in 796 B.C., and the Zakir Stela*, w: *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli* 31 (1971), ss. 393-399), jak też styku tych kultur, państw i regionów (np. *The Egypto-Babylonian War of the Winter 601-600 B.C.*, w: *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli* 32 (1972), ss. 235-241). Tematyce tej profesor Lipiński poświęcił w sumie kilkadziesiąt artykułów i dwie książki. Pierwszą z nich była monumentalna monografia o charakterze wybitnie historycznym, która odbiła się szerokim echem w środowisku naukowym *The Aramaeans: Their Ancient History, Culture, Religion* (OLA 100), Peeters, Leuven 2000, 697 ss., w której uczony zawarł niemal całą ówczesną wiedzę w tej materii. Z tego powodu dla badaczy kultury i dziejów Aramejczyków na całym świecie praca ta stała się natychmiast jednocześnie podręcznikiem i encyklopedią wiedzy o tym starożytnym ludzie. Druga monografia, także poświęcona Aramejczykom, wydana została w języku polskim pt.: *Szkice z dziejów aramejskich* (Poznań: Wydawnictwo Instytutu Historii UAM 2000, ss. 146).

Uwieńczeniem pasji i pracy profesora Lipińskiego jako historyka są dwie wyjątkowe, wydane w języku angielskim monografie, które

ukazały się w ostatnich latach *A History of the Kingdom of Israel* (Leuven 2018) i *A History of the Kingdom of Jerusalem and Judah* (Leuven 2020) we wspomnianej już serii *Orientalia Lovaniensia Analecta* (tt. 275 i 287). Książki te pokazują niezwykle kompetencje profesora Lipińskiego jako historyka, którego oszczędna narracja oparta jest przede wszystkim na przekazie źródeł, które przez wcześniejsze dziesięciolecia swojej pracy dogłębnie poznał. W pracach tych profesor Lipiński dzieli się z czytelnikiem swoją wizją dziejów Judy i Izraela, które łączy ściśle z historią krain sąsiednich (Lewant, Syria), jak i bardziej odległych (Mezopotamia i Egipt). Przy tej okazji warto podkreślić, że wyrazistym rysem działalności profesora Lipińskiego jako historyka starożytności jest dostrzeganie i eksponowanie związków religii, kultury oraz historii starożytnego Izraela ze światem kultur zewnętrznych, co dotyczy nie tylko tych najważniejszych i szeroko już znanych wątków, lecz także tych o wiele mniej eksponowanych, niemalże zupełnie nieznanymi nawet w kręgu osób i badaczy zainteresowanych historią tego regionu.

Prowadząc swe obszerne badania nad piśmiennictwem i kulturą starożytnego Lewantu, profesor Lipiński nie mógł uniknąć wejścia w szerszy kontekst kulturowy dziejów Lewantu w II i I tys. p.n.e. Chodzi tu przede wszystkim o semickojęzyczne cywilizacje Asyrii i Babilonii, które silnie oddziaływały na społeczności Syrii, Palestyny i Fenicji. Od początku swych badań profesor Lipiński często nawiązuje do tekstów pisanych po akadyjsku, najstarszym ze znanych języków semickich. Z czasem studia nad tekstami mezopotamskimi przerodziły się w odrębną gałąź jego zainteresowań. Znajduje to wyraz w wielu artykułach poświęconych wybranym zagadnieniom społecznym i gospodarczym z różnych regionów Mezopotamii i starożytnego Bliskiego Wschodu, poczynając od *Les temples néo-assyriens et les origines du monnayage*, wydanym w drugim tomie pokonferencyjnego dzieła *State and Temple Economy in the Ancient Near East* (Peeters 1979, s. 565-588).

Przy okazji zgłębiania historii starożytnej Mezopotamii profesor Lipiński zainteresował się również bliskowschodnim prawem. Korzystając

ze znakomitej znajomości języka akadyjskiego, uczony mógł kompetentnie studiować zarówno zbiory praw, jak i pojedyncze teksty prawnicze z Babilonii i Asyrii oraz innych krain Orientu. Pierwszym tekstem opublikowanym przez profesora Lipińskiego na ten temat był artykuł *The Wife's Right to Divorce in the Light of an Ancient Near Eastern Tradition*, który ukazał się w *The Jewish Law Annual* 4 (1981, s. 9-27). Z biegiem czasu ukazały się kolejne prace profesora z dziedziny prawa starożytnego Bliskiego Wschodu, m.in. artykuł *Sale, Transfer, and Delivery in Ancient Semitic Terminology*, opublikowany w zbiorowym dziele *Gesellschaft und Kultur im alten Vorderasien*, w 15 tomie serii „Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients” (Akademie-Verlag, Berlin 1982, ss. 173-185). Liczne studia i obserwacje profesora w dziedzinie prawa starożytnego Bliskiego Wschodu wraz z dokonanymi przez niego tłumaczeniami zbiorów i tekstów prawnych zawiera bardzo interesująca, licząca prawie 500 stron, wydana po polsku książka *Prawo bliskowschodnie w starożytności. Wprowadzenie historyczne* (Studia Historico-Biblica 2), Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, która z punktu widzenia czytelnika polskiego jest jak dotychczas jedynym tak obszernym wprowadzeniem historyczno-prawniczym w tę epokę dziejów prawa.

Oprócz wskazanych wyżej głównych dziedzin badawczych w dorobku naukowym profesora Lipińskiego dadzą się wydzielić inne jeszcze, pomniejsze pola zainteresowań, ponieważ uczony nie cofał się przed niemal żadnymi wyzwaniem, jakie napotykał w swoich studiach. W efekcie profesor Lipiński stał się wręcz encyklopedystą znającym w zasadzie wszystkie starożytne kultury i kraje Lewantu, Palestyny, Syrii, a po części także Mezopotamii i Egiptu.

Edward Lipiński wieloletni profesor i wykładowca języków i epigrafiki zachodniosemickiej na Katholieke Universiteit Leuven w środowisku naukowym i akademickim świata zachodniego dał się poznać jako aktywny uczestnik i organizator licznych konferencji naukowych, prelegent, ożywiony dyskutant i wykładowca. Spośród zorganizowanych przez niego sympozjów na wymienienie zasługuje przede wszystkim

międzynarodowa konferencja „State and Temple Economy in the Ancient Near East” na Katholieke Universiteit Leuven w 1978 roku, którą zwieńczyła redagowana przez niego dwutomowa publikacja wystąpień kongresowych. Profesor wielokrotnie był zapraszany z wykładami do najbardziej prestiżowych uniwersytetów Francji, Niemiec, Wielkiej Brytanii, Włoch, Szwecji, Turcji, Syrii, Izraela i innych krajów świata, w tym także Polski. Przez wiele lat niemal corocznie aktywnie uczestniczył też w dwóch najbardziej prestiżowych seriach światowych konferencji dotyczących Lewantu (Society of Biblical Literatures) i Orientu (Rencontre Assyriologique Internationale), gdzie jego wystąpienia zawsze były zauważane i nadawały ton tym wydarzeniom.

Wielki dorobek naukowy i dydaktyczny profesora doczekał się szczególnego uznania w roku 2004, kiedy to z inicjatywy prof. Tryggve Mettingera nadano Edwardowi Lipińskiemu tytuł doktora *honoris causa* Uniwersytetu w Lund (Szwecja). Obecnie prowadzone są daleko już zaawansowane przygotowania do nadania tego tytułu także przez Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu. Inicjatorem tego przewodu jest prof. Witold Tyborowski.

Od końca lat 80-tych XX wieku profesor Lipiński chętnie i wielokrotnie był w Polsce, m.in. na konferencjach oraz wykładach gościnnych (Poznań, Kraków, Lublin, Warszawa i Toruń). Pierwszym wydarzeniem naukowym w Polsce, w którym wziął udział, była międzynarodowa konferencja orientalistyczna krajów socjalistycznych Śulmu IV we wrześniu 1989 r. w Poznaniu. Jej uczestnicy byli świadkami epokowego wydarzenia, jakim był początek przemian ustrojowych w Polsce. Profesor Lipiński, który wyemigrował z Polski rządzonej przez dyktaturę komunistyczną, nie krył swego entuzjazmu z powodu zachodzących zmian, które napawały go wielkimi nadziejami, także na powrót do kraju dzieciństwa. Powolne wyzwalenie się z okowów komunizmu przez Polskę jeszcze bardziej związało profesora z jego ojczyzną. Efektem coraz liczniejszych kontaktów z polskimi naukowcami był udział w kolejnych konferencjach organizowanych w Polsce, m.in.

w cyklu sympozjów „Starożytny Izrael i jego dziedzictwo” współorganizowanym przez historyków z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego. Aktywny udział profesora w konferencjach organizowanych przez różne polskie ośrodki akademickie, z uwagi na jego wielki dorobek i autorytet naukowy, zawsze spotykał się z najwyższym uznaniem i odbijał się szerokim echem w środowisku polskich badaczy Orientu. Efektem tego były liczne artykuły naukowe i kolejna obszerna polskojęzyczna publikacja profesora *Studia z dziejów i kultury starożytnego Bliskiego Wschodu*, wydana w Krakowie w 2013 roku.

Dla wszystkich badaczy Orientu w naszym kraju jest rzeczą bezsporną, że profesor Edward Lipiński poprzez swoje zainteresowania, zaangażowanie, a przede wszystkim swoje kompetencje i olbrzymi dorobek naukowy jest i pozostanie członkiem i promotorem całego polskiego środowiska, które zawsze będzie mu wdzięczne za jego wkład w rozwój tej dziedziny. W nieco mniej oficjalnym tonie koniecznie trzeba dodać, że jest to człowiek niezwykle otwarty, ciekawy świata, chętny do rozmowy i dzielenia się z innymi swoją przeogromną wiedzą, a do tego sympatyczny i serdeczny, czego obaj niżej podpisani mieli okazję osobiście wielokrotnie doświadczyć.

W wersji elektronicznej tego zeszytu Rocznika Teologicznego zamieszczona została bibliografia publikacji prof. Edwarda Lipińskiego.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXV

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

Profesorowi Edwardowi Lipińskiemu

WARSZAWA 2023

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 10,7. Nakład: 100 egz.
Druk: druk-24h.com.pl
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

<i>Dedykacja dla profesora Edwarda Lipińskiego</i>	135
PIOTR BRIKS, WITOLD TYBOROWSKI, <i>Biografia profesora Edwarda Lipińskiego</i>	137
*PIOTR BRIKS, WITOLD TYBOROWSKI, <i>Bibliografia profesora Edwarda Lipińskiego</i>	*7
ARTYKUŁY	
WITOLD TYBOROWSKI, <i>Król jako pasterz w tekstach królewskich okresu starobabilońskiego (XX – XVII w. przed Chr.)</i>	151
JANUSZ LEMAŃSKI, <i>Kuntillet ‘Ajrud – punkt zwrotny w interpretacji historii Izraela i Judy?</i>	187
ŁUKASZA NIESIOŁOWSKI–SPANÒ, SŁAWOMIR POŁOCZEK, KACPER ZIEMBA, <i>Wpływy Bliskiego Wschodu i Hellady na Biblię hebrajską – perspektywa historyczna</i>	199
JAKUB SŁAWIK, <i>The root נאך in the Hebrew Bible in relation to זנה</i>	249
*JAKUB SŁAWIK, <i>Rdzeń נאך w Biblii Hebrajskiej w relacji do זנה</i>	*101
MICHAŁ WOJCIECHOWSKI, <i>Pieśń nad Pieśniami na tle powieści greckich</i>	307
PAWEŁ FILIPCZAK, <i>Warunki naturalne Zatoki Antiocheńskiej a rozwój historyczny miasta Seleucja Pieria (czasy hellenistyczne i rzymskie)</i>	323
KAMIL BIAŁY, <i>Xiphilinus and the Causes for the Outbreak of the Bar Kokhba Revolt</i>	351
TERESA WOLIŃSKA, <i>Upadek an-Numana ibn al-Munzira (580–602 n.e.), ostatniego władcy al-Hiry</i>	381
DARIUSZ DŁUGOSZ, <i>140-lecie Departamentu Starożytności Bliskowschodnich Muzeum Luwru</i>	431
Wykaz autorów	*157

*Teksty oznaczone gwiazdką zawarte są wyłącznie w E-Wydaniu.

Contents

<i>To Professor Edward Lipiński</i>	135
PIOTR BRIKS, WITOLD TYBOROWSKI, <i>Biography of Professor Edward Lipiński</i>	137
*PIOTR BRIKS, WITOLD TYBOROWSKI, <i>Bibliography of Professor Edward Lipiński</i>	*7
ARTICLES	
WITOLD TYBOROWSKI, <i>The King as Shepherd in the Old Babylonian Royal Inscriptions (20th – 17th cent. BC)</i>	151
JAKUB SLAWIK, <i>The root נאך in the Hebrew Bible in relation to נה</i>	187
*JAKUB SLAWIK, <i>The root נאך in the Hebrew Bible in relation to נה (polish version)</i>	*101
ŁUKASZA NIESIOŁOWSKI–SPANÒ, SŁAWOMIR POLOCZEK, KACPER ZIEMBA, <i>Near Eastern and Greek Influences on the Hebrew Bible – Historical Perspective</i>	199
MICHAŁ WOJCIECHOWSKI, <i>Song of Songs on the Background of Greek Novels</i>	249
JANUSZ LEMAŃSKI, <i>Kuntillet ‘Ajrud – a Turning Point in the Interpretation of the History of Israel and Judah?</i>	307
PAWEŁ FILIPCZAK, <i>Natural conditions of the Bay of Antioch and historical development of the city of Seleucia Pieria (Hellenistic and Roman times)</i>	323
KAMIL BIAŁY, <i>Xiphilinus and the Causes for the Outbreak of the Bar Kokhba Revolt</i>	351
TERESA WOLIŃSKA, <i>The Fall of al-Nu‘mān ibn al-Munḏhir (580–602 CE), the Last Ruler of al-Ḥīra</i>	381
DARIUSZ DŁUGOSZ, <i>140th anniversary of the Department of Middle Eastern Antiquities of the Louvre Museum</i>	431
List of authors	*157

*Texts marked with an asterisk are available only in the E-Edition.

Wykaz autorów

- Piotr Briks**, piotr.briks@usz.edu.pl, Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego, ul. Krakowska 71-79, 71-017 Szczecin
- Witold Tyborowski**, tybor@amu.edu.pl, Pracownia Historii Starożytnego Bliskiego Wschodu, Wydział Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza, ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
- Janusz Lemański**, janusz.lemański@usz.edu.pl, Instytut Nauk Teologicznych Uniwersytetu Szczecińskiego, ul. Pawła VI nr 2, 71-459 Szczecin
- Łukasz Niesiołowski–Spanò**, l.niesiolowski@uw.edu.pl, Krakowskie Przedmieście 26/28 00-927 Warszawa
- Sławomir Poloczek**, slawomir-poloczek@wp.pl, Krakowskie Przedmieście 26/28 00-927 Warszawa
- Kacper Ziemia**, kaz@teol.ku.dk, Karen Blixen Plads 16, 2300 Copenhagen S, Denmark
- Jakub Sławik**, j.slawik@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa
- Michał Wojciechowski**, m.wojciechowski@uwm.edu.pl, Liliowa 49, 11-041 Olsztyn
- Paweł Filipczak**, pawel.filipczak@uni.lodz.pl, Katedra Historii Bizancjum, Uniwersytet Łódzki, ul. Kamińskiego 27a, 90-219 Łódź
- Kamil Biały**, bialykamil89@gmail.com, Instytut Historyczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Krakowska 71/79, 71-017 Szczecin
- Teresa Wolińska**, teresa.wolinska@filhist.uni.lodz.pl, Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego, ul. A. Kamińskiego 27A; 90-219 Łódź
- Dariusz Długosz**, dariusz.dlugosz@louvre.fr; Musée du Louvre 75058 Paris 01 (France)